

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЦЕНТР ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ

Кафедра історії та мовознавства

І. А. Сніжко

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
1940-1990 років**

Конспект лекції
з дисципліни
«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»

Харків – 2019

Сніжко І. А. Історія української культури 1940-1990 рр.:
Конспект лекції. – Харків: УкрДУЗТ, 2019. – 40 с.

Конспект лекції підготовлений відповідно до програми навчального курсу і є складовою навчально-методичного комплексу дисципліни «Історія української культури».

У конспекті лекції висвітлюється процес розвитку української культури в період 1940-1990 років. Розглядаються питання розвитку освіти, науки, літератури, архітектури і мистецтва. Особливу увагу приділено впливу радянської політичної системи на культурний процес.

Бібліогр.: 18 назв.

Конспект лекції розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри історії та мовознавства 13 травня 2019 р. протокол № 9.

Рецензент

проф. І. Д. Загрійчук

І. А. Сніжко

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
1940-1990 років

Конспект лекції
з дисципліни
«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ»

Відповідальний за випуск Сніжко І. А.

Редактор Решетилова В. В.

Підписано до друку 27.05.19 р.

Формат паперу 60x84 1/16. Папір писальний.

Умовн.-друк. арк. 1,75. Тираж 50. Замовлення №

Видавець та виготовлювач Український державний університет
залізничного транспорту,

61050, Харків-50, майдан Фейербаха, 7.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6100 від 21.03.2018 р.

ВСТУП

В розвитку української культури час від початку Другої світової війни до проголошення незалежності, відповідно 1940 – початок 1990-х років, складний, суперечливий, сповнений здобутків та втрат. Він вмістив воєнне лихоліття, сталінську диктатуру, хрущовську «відлигу», брежнєвський «застій», горбачовську «перебудову».

Через централізацію влади та одержавлення всіх сфер суспільного життя провідну роль відігравала особа керівника комуністичної партії і, відповідно, всієї держави, що червоною ниткою пройшло і через мистецькі образи.

Друга половина 1950-1960-ті роки стали часом часткового пожвавлення мистецького процесу, трансформації різних його сфер та структури мистецького середовища. На час «відлиги» припадають не тільки пошуки нової художньої мови, а й переосмислення національної спадщини.

Період кінця 1960-1980-х років в мистецькому житті позначився жорсткою регламентацією та ідеологічним контролем творчого процесу, посиленням офіційного нормативізму. Але водночас це був період, коли в соцреалізмі намітилось кардинальне оновлення, з'явилися новації, накопичувались нові якості, а згодом відбувся радикальний перегляд пластичної мови мистецтва. Як наслідок - паралельно з офіційним мистецтвом виник «андеграунд». Цей час також був позначений пошуками індивідуальних особливостей професійних митців та розвитком художньої промисловості.

План

- 1 Українська культура в роки Другої світової війни.
- 2 Українська культура першого повоєнного десятиріччя.
- 3 Розвиток української культури в період хрущовської «відлиги».
- 4 Кризові явища в культурі 1970-80-х рр. Дисидентський рух в Україні та його вплив на розвиток культури.
- 5 Культура УРСР у 1985 -1991 роках.

1 Українська культура в роки Другої світової війни

Друга світова війна завдала великої шкоди українській культурі, але не припинила її розвитку. Із перших днів війни представники наукової та творчої інтелігенції стали захисниками Батьківщини. Колосальних втрат зазнали промислові та сільськогосподарські підприємства, а також наукові, культурно-освітні, медичні установи, виші, школи. Евакуйовані на Схід навчальні заклади та культурно-освітні установи відновили свою роботу, працюючи для наближення перемоги.

На окупованій території було встановлено контроль за діяльністю засобів масової інформації, здійснювався нагляд за діячами літератури і мистецтва. Величезних масштабів набуло пограбування окупантами мистецьких та історичних цінностей українського народу, відчутних втрат зазнали історичні та краєзнавчі музеї, бібліотеки, картинні галереї. Усього з України було вивезено понад 330 тис. цінних музейних експонатів.

Наука та освіта

З початком війни інститути, що складали підрозділи Академії наук України, були евакуйовані на Схід, більшість їх та президія працювали в Уфі.

Співробітники інституту електрозварювання на чолі з академіком Є. Патонем винайшли метод автоматичного дугового зварювання під флюсом та використали його для виробництва танків Т-34. Над розробкою технології виплавки броньованих сталей працювали вчені під керівництвом академіка М. Доброхотова.

Колектив Інституту клінічної фізіології на чолі з академіком О. Богомольцем створив ефективні препарати для лікування поранених бійців. Вчені Інституту біохімії під керівництвом О. Палладіна створили препарат для згортання крові, Український інститут клінічної медицини на чолі з М. Стражеско інтенсивно працював над вивченням ранової інфекції. Усі свої знання і досвід віддавав лікуванню поранених воїнів хірург-офтальмолог В. Філатов, який очолював Український інститут очних хвороб, що перебував у Ташкенті.

Особливого значення набули історичні дослідження – героїчне минуле мало надихати на боротьбу проти загарбників. За

час евакуації було видано перший том чотиритомного підручника «Історія України» для вишів, науково-популярний «Нарис історії України», перший том «Наукових записок» Інституту історії і археології АН УРСР.

На початку війни, коли реальною стала загроза окупації території України, десятки вищих навчальних закладів були евакуйовані до Казахстану, Туркменії, Узбекистану. Харківський інститут інженерів транспорту восени 1941 р. розпочав роботу в Ташкенті, куди вдалося перевезти основне обладнання, бібліотеку та архівні документи. Не припиняючи навчального процесу, колектив вишу брав участь у будівництві каналів, заводів та залізниць, у збиранні бавовни в Узбекистані. У роки Другої світової війни понад 100 співробітників і студентів ХІІТу стали фронтовиками, 15 з них загинули в боях з фашистськими загарбниками.

В тилу – в Саратовській, Свердловській, Новосибірській областях, працювали школи та класи з українською мовою навчання. Там же розміщувались евакуйовані дитячі будинки, ремісничі училища, інші освітні заклади.

Збитки, нанесені окупантами матеріально-технічній та навчальній базі вищих шкіл України, були жахливими: за приблизними підрахунками вони склали близько трильйона карбованців. Відбудову було розпочато ще під час війни, коли почалось визволення українських земель. З квітня 1943 р. по квітень 1944 р. на території республіки було відкрито 106 вищих навчальних закладів. В бюджет УРСР для них на 1945 р. було закладено 305 млн крб. На початок 1945-46 навчального року в республіці діяло вже 150 вишів, в яких навчалися близько 100 тис. студентів стаціонару.

Література

Літературні твори воєнного часу сповнені любов'ю до Батьківщини. Патріотичні вірші, статті українських літераторів з'явилися в газетах вже в перші дні війни: «Ми йдемо на бій» П. Тичини, «Клятва» М. Бажана.

З перших днів війни українські письменники висвітлювали трагізм та велич народного подвигу. Фронтіві будні правдиво показав П. Тичина в поемі «Похорони друга». Визначною подією в літературному житті став вихід поеми М. Бажана «Данило

Галицький». У 1942-43 рр. М. Рильський видав збірки патріотичних віршів «Слово про рідну матір», «Світова зоря» та поему «Жага», а В. Сосюра - «В годину гніву» та «Під гул кривавий». Вірш В. Сосюри «Любіть Україну», написаний у 1944 р., до нині лишається одним з кращих лірико-патріотичних творів.

У роки війни були створені прозові твори, що вигідно контрастували з риторично-офіційною літературою 1930-х років. До таких належать збірка оповідань та нарисів Ю. Яновського «Земля батьків», твори І. Ле «Люба», «Тут були німці», «Шевченко». Героїчному опору українського селянства фашистам присвячена повість В. Василевської «Райдуга». Героїзм радянських воїнів став темою творів А. Головка, Н. Рибак, Ю. Смолича, О. Довженка, С. Скляренка та ін.

Близько 80 письменників, майже третина членів Спілки письменників України, пішли в діючу армію. Серед них М. Бажан, С. Голованівський, І. Гончаренко, Л. Дмитерко, А. Малишко, І. Муратов, І. Нехода, Л. Первомайський, М. Рудь, М. Стельмах, М. Упеник, П. Усенко та ін. Смертю хоробрих загинули 25 письменників, серед них О. Десняк, Я. Качура, К. Герасименко, М. Трублаїні, Д. Каневський, М. Шпак, Ю. Черкаський та ін.

Трагедією обернулися спроби відновити літературне життя та видавничу діяльність в умовах окупації у Києві, Харкові, Львові. Сподівання, що співпраця з окупаційною владою ослабить тиск на національну культуру, не виправдалися: у Києві були закриті «Українське слово» і «Литаври», а їх організатори – члени ОУН О. Теліга та І. Ірлявський – були страчені.

**Преса, радіо,
театр, кіно**

Одним з головних жанрів у воєнні роки стала публіцистика. В Уфі, де перебувала в евакуації Спілка письменників України, відновився випуск журналів «Україна» і «Перець», видавався тижневик «Література і мистецтво», друкувались книжки сучасників та класиків української літератури. Лише у 38 номерах журналу «Українська література» у ці роки було опубліковано чотири романи, 13 драматичних творів, 140 новел, нарисів і оповідань, сім поем, 70 віршів та ін.

Перебуваючи на фронті, письменники активно співпрацювали з фронтовою пресою («За Радянську Україну!», «За честь Батьківщини!»).

В тилу ворога розповсюджувалися газети «Радянська Україна», «Література і мистецтво». Крім центральних, свої газети видавали підпільні організації, партизанські об'єднання і загони. Зокрема, у Вінницькій області виходила газета «Партизанська правда», у Київській – «Народний месник», а в партизанському загоні ім. Боженка – «Вільна Україна».

Особливого значення в умовах окупації набуло радіомовлення. Уже в листопаді 1941 р. розпочали роботу українські радіостанції ім. Т. Шевченка в Саратові, де працювали Я. Галан, К. Гордієнко, В. Владко; з Москви українською мовою вела передачі радіостанція «Радянська Україна», співробітниками якої були П. Панч, О. Копиленко, Д. Білоус. Працювали редакції останніх вістей, агітації і пропаганди, літературна, музична та ін. Щоденний обсяг мовлення становив понад 10 годин. Діяла пересувна прифронтна радіостанція «Дніпро».

В складних умовах не припинив своєї роботи український театр. Десятки українських театральних колективів, ансамблів, артистичних бригад несли своє мистецтво фронтовикам, надихаючи їх на боротьбу за свободу і незалежність Батьківщини. Київський театр опери та балету ім. Т. Шевченка послав на фронт 22 бригади, які дали 920 концертів, Запорізький ім. М. Заньковецької – три бригади, які показали 214 вистав і концертів, Київський драмтеатр ім. І. Франка здійснив на фронті 206 вистав і концертів.

Усього театри України послали на фронт 108 концертних бригад, які несли воїнам українську пісню, танці, музику, їхні виступи бачили і слухали сотні тисяч бійців.

Глибокого патріотизму було сповнене у роки війни кіномистецтво. Вже наприкінці 1941 р. відновили свою роботу студії художніх фільмів: Київська (в Ашхабаді) та Одеська (в Ташкенті). Продовжувалась робота над художніми фільмами, серед яких кращими були «Олександр Пархоменко» режисера Л. Лукова, «Як гартувалася сталь» М. Донського, «Партизани в степах України» І. Савченка. Вищим досягненням в умовах війни став фільм «Райдуга» М. Донського за сценарієм В. Василевської.

Ця картина одержала багато призів, серед них «Оскар». Інший фільм М. Донського – «Нескорені» – одержав Золоту медаль на 7 Венеціанському міжнародному кінофестивалі 1946 р.

В роки війни значним був розвиток документального кіно. Працівники хронікально-документального кіно створювали своєрідний літопис боротьби з окупантами. При штабах фронтів діяли спеціальні кіногрупи. Вони брали участь у створенні 500 номерів кіножурналів та близько сотні воєнних фільмів, зокрема «День війни», «Народні месники», «Битва за Кавказ» та ін.

Кінооператори України у 1943 р. паралельно з роботою для Центральної студії кінохроніки почали створювати власні кіножурнали. У квітні цього ж року на екрани вийшов перший номер кіножурналу «Радянська Україна» та кілька спеціальних кіновипусків. Важливою подією став документальний фільм «Битва за нашу Радянську Україну» (1943 р.), створений О. Довженком. Він супроводжувався хвилюючим і пристрасним дикторським текстом, а також глибоко емоційною музикою, яку написали А. Штогаренко і Д. Клебанов.

**Музика та
образотворче
мистецтво**

Провідними темами у творчості композиторів періоду війни були патріотизм, віра в перемогу над ворогом. Найбільшу увагу вони приділяли створенню масових бойових пісень та похідних маршів. За роки війни було написано близько 350 музичних творів різних жанрів, зокрема чотири симфонії, шість опер, дев'ять камерних творів, шість маршів, сім кантат і великих вокальних творів, понад 130 пісень, романсів та ін.

В образотворчому мистецтві часів війни підвищилось значення агітаційно-масових форм. Багато художників працювали безпосередньо у військових частинах, у редакціях фронтових газет, були авторами бойових листків (О. Будников, М. Огнівцев, П. Пархет). Шляхами війни зі зброєю в руках пройшли відомі українські художники І. Макогон, С. Григор'єв, С. Єржиковський, О. Любимський та ін.

З усіх жанрів образотворчого мистецтва найінтенсивніше розвивалась графіка: плакат і сатиричний малюнок. У сатиричних жанрах працювали художники К. Агніт-Скледзевський, В. Гливенко, О. Козюренко, В. Литвиненко. Кілька серій

малюнків на теми війни виконав В. Касіян («У фашистській неволі», «Українська боротьба», «Відомсти!»). Сатиричні плакати не лише викликали сміх, а й утверджували впевненість у перемозі над ворогом.

Друга світова війна була серйозним екзаменом для української культури. Ніколи до того перед наукою, освітою, літературою, мистецтвом, культосвітніми закладами, пресою, радіо не стояли такі складні й відповідальні завдання. Ніколи ще діячам культури і науки не доводилося працювати в таких тяжких і несприятливих умовах, у які поставила їх війна. І слід зазначити, що українська культура і її творці виявилися на висоті свого покликання. В складних умовах війни культура стала могутнім знаряддям у боротьбі проти фашизму.

2 Українська культура першого повоєнного десятиріччя

Перше повоєнне десятиріччя позначилось відбудовою зруйнованого окупантами народного господарства та впровадженням політики морально-політичних репресій. За часів окупації не лише були зруйновані промислові та культурні об'єкти. Пішли з життя тисячі учених, викладачів, митців, послабилися гуманістичні ідеали та загальнолюдські цінності. Загальні демографічні втрати становили в Україні близько 8 млн загиблих, з яких 5,5 млн цивільного населення і 2,5 млн воїнів. З України було вивезено понад 330 тис. музейних експонатів, знищено понад 50 млн книг, повністю зруйновано матеріальну базу інститутів Академії наук, 20 тис. шкіл.

Освіта та наука

Першочерговим завданням повоєнного часу стало відродження системи освіти. Особлива увага була спрямована на відбудову початкових, семирічних та середніх шкіл: на 1946 р. їх працювало понад 30 тис. у порівнянні з 12 тис. на 1944 р. У 1949 р. було запроваджено загальну обов'язкову семирічну освіту, в 1956 р. було скасовано плату за навчання, для робітничої та сільської молоді відкриті вечірні школи. З'явилися шкільні інтернати, транспорт для підвезення дітей на навчання. В 1958 р. відбувся перехід до обов'язкової восьмирічної освіти. Гостро стояла проблема педагогічних кадрів: не вистачало більше ніж половини

необхідної кількості вчителів, а ті, що працювали, часто не мали педагогічної освіти. Вчителів готували учительські інститути, перетворені в 1950 р. на педагогічні, які випускали вчителів 5-10 класів, а педагогічні училища – початкових. Поглиблювали знання вчителі в республіканському інституті підвищення кваліфікації працівників народної освіти.

В 1944 р. було закінчено повернення з евакуації вищих навчальних закладів: свою роботу поновили 113 вишів та 455 технікумів. Також освітній процес розпочали 16 нових закладів вищої освіти. Формувалась система вищої освіти Західної України. У 1946-47 рр. тут було створено 22 виші, серед них медичні університети в Чернівцях, Івано-Франківську, Ужгородський університет та ін. У 1954 р., після приєднання до України Криму, до республіканських вишів додалися місцеві педагогічний, сільськогосподарський та медичний.

Після закінчення бойових дій на Україну повернулися та відновили роботу установи Академії наук України. До 1950 р. було створено понад 30 нових інститутів: радіофізики та електроніки, фізико-технічний низьких температур у Харкові, машинознавства та автоматики, суспільних наук, геології, корисних копалин у Львові, металофізики, металокераміки і сплавів у Києві та ін. Збільшилась чисельність наукових кадрів.

В Інституті електрозварювання під керівництвом Є. Патона був розроблений та успішно впроваджений у виробництво метод електрошлакового зварювання кожухів доменних печей, суцільнозварних мостів, суден тощо. В Інституті фізики під керівництвом М. Пасічника розгорнулися дослідження в галузі фізики атомного ядра.

Плідно працювали науковці в сфері гуманітарних наук. В 1946 р. був створений Інститут філософії, що включав сектор держави і права. Літературознавці досліджували творчість українських класиків та сучасних письменників, зокрема рукописи Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Коцюбинського та ін. Продовжилось видання десятитомника Т. Шевченка. У 1949 р. розпочато видання 20-томного зібрання творів І. Франка, на початку 1950-х рр. видано повне зібрання творів І. Котляревського у двох томах, підготовлено 5-томне зібрання творів Лесі Українки. Фахівці Інституту мовознавства ім. О. Потебні здійснювали

дослідження сучасної української літературної мови. Мистецтвознавці досліджували теорію та історію образотворчого мистецтва України, музики, театру, кіно.

**Література,
театр, кіно**

Повоєнний час був складним для розвитку української літератури через посилення ідеологічного тиску. Та попри політичні утиски у ці роки були написані видатні літературні твори: «Прапороносці» О. Гончара, «В окопах Сталінграда» В. Некрасова, «Шляхи світання» М. Стельмаха, «Жива вода» Ю. Яновського, «Гомоніла Україна» П. Панча, поеми «Прометей» А. Малишка, «В дні війни» М. Бажана тощо. Плідно працювали О. Довженко, В. Сосюра, А. Малишко, Л. Первомайський, П. Тичина, М. Рильський, О. Копиленко.

Після визволення України повертаються з евакуації і відновлюють роботу театри, створюються нові колективи, зокрема 18 у західних областях. На кінець 1940-х років в Україні діяло 96 театрів. Помітним явищем стали постановки спектаклів «Милана» Г. Майбороди в Київському академічному театрі опери та балету ім. Т. Шевченка, «Дума про Британку» Ю. Яновського в Київському драматичному театрі ім. І. Франка, «Даруйте коханим тюльпани» О. Сандлера в Одеському музично-драматичному театрі.

У червні 1944 р. повернулася з евакуації й одразу розгорнула свою діяльність Київська студія художніх фільмів. Відбудовчі роботи розпочалися на Одеській студії художніх фільмів. Творчим успіхом кінематографістів був вихід на екрани фільмів «Нескорені» за повістю «Батьки і діти» Б. Горбатова – про боротьбу шахтарів Донбасу проти фашистських окупантів, «Зігмунд Колосовський», «В далекому плаванні» за мотивами «Морських оповідань» К. Станюковича, «Украдене щастя», «Доля Марини», «Командир корабля» та ін.

Новим явищем культурного життя стало телебачення. Перша передача Республіканського телебачення відбулася 5 листопада 1951 р. Її дивилися в 150 квартирах кияни по чорно-білих маленьких телеприймачах.

Друга половина 1940-початок 1950-х років були періодом розквіту «радянського класицизму». Будівлі цього періоду відзначалися образною неповторністю, майстерно проробленими пластичними формами, добре знайденим масштабом. Недарма багато з них дістали статус пам'яток архітектури: це київські будинок Головоштамту (архітектори Б. Приймак, В. Ладний, З. Хлебникова, В. Слуцький, 1952-57 рр.), будинок міськвиконкому (архітектори О. Власов, О. Заваров, О. Малиновський, 1952-57 рр.). Внаслідок відбудови зруйнований Хрещатик перетворився на своєрідний архітектурний ансамбль, образ якого визначають вдало розкритий мальовничий рельєф нагірної частини вулиці, багатопверхові будинки, оздоблені керамічною плиткою світлого кольору, та широкі тротуари, засаджені каштанами.

Важливою подією стали з'їзди архітекторів і художників, де розглядалися питання відбудови та нового бачення образу міст і сіл. Значним досягненням українського містобудівництва стала Нова Каховка (1951-54 рр.): тут були чітко розплановані вулиці, вперше використано серії типових житлових будинків. Зведений за типовим проектом І. Рожина Будинок культури був прикрашений мотивами українських народних орнаментів, що надало його архітектурному образу урочистого звучання.

Тематика українського живопису повоєнних років присвячена подіям Другої світової війни. На матеріалах фронтових спогадів створено велику кількість картин. Фронтіві малюнки, особисті враження і переживання стали тим підґрунтям, яке визначило тематику картин Д. Безуглого «Форсування Дніпра», С. Отроценка «Німецькі окупанти на Україні», Л. Чичкана «Помстимося», С. Самусєва «Подвиг сержанта Якова Приходька». Трагічні події перших днів війни відбилися у творі Т. Яблонської «Ворог наближається».

Популярними були історичні сюжети: «Богдан Хмельницький залишає в заставу кримському ханові свого сина Тимоша» В. Задорожного, горельєф «Переяславська Рада» І. Гончара, скульптурна група «Перед боєм. Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Іван Богун» А. Білостоцького та О. Супруна.

У 1940-50-х роках з'являються глибоко психологічні портрети О. Шовкуненка, С. Григор'єва, В. Шавикіна, зворушливе полотно В. Костецького «Повернення» (1947), радісно-оптимістична робота Т. Яблонської «Хліб» (1949).

Окремо треба відзначити творчість К. Білокур, яка малювала виключно квіткові композиції в жанрі народного примітивізму. Три її картини: «Цар-колос», «Берізка», «Колгоспне поле», що були представлені в експозиції радянського мистецтва на Міжнародній виставці в Парижі 1954 р. Творчими досягненнями позначено мистецтво графіки. Провідним майстром української книжкової графіки був В. Касян, найпопулярнішими стали виконані ним ілюстрації до шевченкового «Кобзаря» 1954 р. Митці книги підійшли до вирішення складної проблеми – синтезу ілюстрування й оформлення видань, тим самим підготувавши ґрунт для бурхливого розвитку української книжкової графіки наступного періоду.

Мистецтво скульптури також використовувало головним чином воєнну тематику. Меморіальні ансамблі та пам'ятники героям були покликані увічнити пам'ять ще такої недавньої війни. В 1954 р. скульптори В. Агібалов, В. Мухін, В. Федченко та архітектор О. Сидоренко створили монумент героям-молодогвардійцям, сповнений героїко-романтичного звучання.

**Засоби масової
інформації, та
культурно-освітні
заклади**

Держава надзвичайно багато уваги приділяла відновленню роботи видавництва, преси, радіомовлення. Уже на кінець війни в Україні було налагоджено роботу поліграфкомбінатів, де друкувалась періодична преса та книжки. Станом на 1958 р. у республіці виходило 3329 газет разовим тиражем 9,208 тис. примірників і 488 журналів та інших періодичних видань загальним тиражем 31,746 тис. Розгорнули свою діяльність українське державне видавництво, мистецтва та музичної літератури УРСР, Академії наук України, дитячої літератури (з 1964 р. «Веселка»).

Величезна увага приділялась радіофікації. Ще наприкінці 1943 р. розпочато будівництво Харківської, Дніпропетровської і Київської радіостанцій. В 1950 р. радіоприймальна мережа

збільшилась до 1481,7 тис. радіоточок, великих успіхів досягла радіофікація сільської місцевості.

Велика робота проводилась із відновлення закладів культури. Майже одразу після звільнення від ворога переважно силами самих мешканців ремонтувалися будинки культури, клуби, бібліотеки, музеї, а також радіо- і кіномережа. На початку 1946 р. у клубних закладах працювало 23 тис. гуртків самодіяльного мистецтва, у яких брали участь 316 тис. осіб, а в 1958 р. лише при клубних закладах Міністерства культури України працювало вже 87,9 тис. гуртків (драматичних, музичних, хорових, образотворчого мистецтва та ін.), у роботі яких брали участь 1299,3 тис. осіб. В 1950 р. в Україні працювало 34,9 тис. масових бібліотек, 28,7 тис. клубів, що набагато перевищувало кількість культурно-освітніх установ довоєнних років.

Станом на 1949 р. в Україні працювало 137 музеїв, серед яких були і новостворені: «Молода гвардія» в Краснодарі, «Оборона Одеси», Корсунь-Шевченківський історичний, О. Кобилянської в Чернівцях, Т. Шевченка в Києві, образотворчого мистецтва в Ужгороді та ін.

**Ідеологічний
тиск та репресії**

У перші післявоєнні роки в Україні настала політико-ідеологічна реакція, що за ім'ям секретаря ЦК ВКП(б), який керував ідеологічною роботою в країні, дістала назву «жданівщина». Брутальній критиці та обвинуваченням в «перекрученнях буржуазно-націоналістичного характеру» були піддані роботи істориків України «Короткий курс історії України», «Нарис історії України». Історикам закидали націоналістичні збочення, відродження «реакційних вигадок» В. Антоновича і М. Грушевського.

Розпочалося цькування М. Рильського за його доповідь «Київ в історії України», «Річниця Шевченка», поетичні твори «Київські октави». Журнал «Перець» звинуватили у відсутності «гострої сатири на зовнішніх і внутрішніх ворогів». Нищівній критиці було піддано у пресі вірш В. Сосюри «Любіть Україну». У 1947 р. на пленумі Спілки письменників огульній критиці були піддані романи Ю. Яновського «Жива вода», І. Сенченка «Його покоління», повість П. Панча «Блакитні ешелони».

У кінці 1948 р. була розгорнута кампанія боротьби проти «низькопоклонства перед Заходом», а згодом з «космополітизмом». Відомі літератори єврейського походження – І. Стабун, Є. Адельгейм та інші – були звинувачені в антипатріотизмі, замовчуванні зв'язків культури українського і російського народів. Більшість з них згодом були репресовані.

Великої втрати зазнала українська культура в результаті вилучення з бібліотек у 1954 р. книг, які вийшли у 1925–1953 рр. Під заборону потрапили книги багатьох політичних діячів і письменників: М. Скрипника, П. Любченка, С. Єфремова, О. Олеся, В. Еллана-Блакитного, М. Зерова, Л. Квітки, І. Микитенка, Д. Гофштейна та ін.

Гострі нападки були спрямовані також на українських композиторів за використання традиційних українських тем. Оперу К. Данькевича «Богдан Хмельницький» критикували за те, що росіянам у ній відведено недостатньо помітне місце, а українські літературні журнали та енциклопедії звинуватили у зосередженості на «вузьких» українських темах.

Були проведені кампанії по розвінчуванню кібернетики і генетики як буржуазних наук, що зумовило відставання вітчизняної науки.

Запроваджений метод соцреалізму сформував інше мистецтво, зробивши його керованим і цілком залежним від партійного замовлення та політики. Цей метод знищував усі інші мистецькі напрями, нові пошуки пластичної мови. Українське мистецтво поступово ізолювалося від світу, шляхом репресивних заходів було запроваджено одновекторність художнього процесу та жорстка залежність митця від партійних настанов.

3 Розвиток української культури в період хрущовської «відлиги»

Після смерті Й. Сталіна у 1953 р. було зроблено спробу змінити модель радянської системи. На XX з'їзді КПРС у 1956 р. М. Хрущов виступив з критикою культу особи Сталіна, що поклало початок певній лібералізації політичного та громадського життя. Період, що тривав з другої половини 1950 до початку 1960-х років, за назвою повісті І. Еренбурга отримав влучну назву

«відлига». Він характеризувався десталінізацією суспільного життя, реабілітацією засуджених, поверненням багатьох імен, певною свободою творчості. Попри великі надії, започатковані реформи не були доведені до кінця, корінних змін політичного устрою не сталося, дуже швидко почався відкат до консервативної епохи «застою». Проте для культури хронологічно короткий період «відлиги» мав величезне значення і далекосяжні наслідки.

**Освіта та
наука**

У 1956 р. було скасовано плату за навчання у старших класах. Головною проблемою була нестача шкільних приміщень: третина шкіл проводила заняття в дві, а то й три зміни. У квітні 1959 р. Верховна Рада УРСР прийняла закон про реформування шкільної освіти. Замість семирічної була запроваджена обов'язкова восьмирічна школа, яка давала учням загальноосвітні та технічні знання. За цим законом батьки могли обирати мову навчання своїх дітей, але фактично він був використаний для русифікації української освіти. Наприкінці 1950-х років почалась організація шкіл-інтернатів, де навчалися сироти, діти інвалідів, малозабезпечених батьків та одиноких матерів.

Визначним педагогом і громадським діячем цього часу був директор Павлиської середньої школи на Кіровоградщині, заслужений учитель УРСР, член-кореспондент Академії педагогічних наук В. О. Сухомлинський. Основну увагу він звертав на індивідуальне виховання, врахування особистості учня.

Була проведена реорганізація вищих навчальних закладів, що сприяло консолідації науково-педагогічних сил, зміцненню кафедр, ефективному використанню коштів. Відбулось зміцнення матеріально-технічної бази вишів: були збудовані нові навчальні корпуси, гуртожитки, спорткомплекси.

На базі ЗВО при великих промислових підприємствах та в місцях зосередження студентів-заочників було організовано загальнотехнічні та загальнонаукові факультети. Майже половина студентів навчалася на заочних та вечірніх відділеннях, що в цілому негативно впливало на рівень фахової підготовки. Недоліком навчально-виховного процесу була його надмірна заідеологізованість.

Було збільшено кількість профтехосвітніх закладів. На основі педагогічних інститутів були створені Донецький,

Сімферопольський та Запорізький університети, розпочала діяльність низка нових інститутів. З метою забезпечення республіки мистецькими кадрами в Харкові у 1963 р. було відкрито Інститут мистецтв.

З другою половиною 1950-х років пов'язане розгортання науково-технічної революції в СРСР. В Україні розширилася мережа науково-дослідних установ проектно-конструкторських інститутів, збільшилася кількість наукових періодичних видань. Найбільшим науковим центром республіки залишалась Академія наук УРСР, яку з 1962 р. очолює Б. Патон. У великих економічних центрах - Харкові, Львові, Донецьку відкрилися відділення Академії наук. У 1956 р. було утворено сільськогосподарську академію. Розвитку кібернетики сприяла організація в 1957 р. Обчислювального центру АН УРСР, перетвореного згодом на Інститут кібернетики. Його досягнення пов'язані з ім'ям В. Глушкова, першого і беззмінного впродовж 20 років (з 1962 р.) директора інституту.

Українські вчені чимало зробили для розвитку ракетної техніки, космонавтики, використання атомної енергії. Вони брали активну участь у підготовці до запуску першого штучного супутника Землі в жовтні 1957 р., польоту в космос першої людини – Ю. Гагаріна. Генеральним конструктором космічних кораблів у 1956 р. став український вчений С. Корольов. Широке визнання як конструктор турбореактивних двигунів здобув академік А. Люлька.

У часи «відлиги» склалися сприятливі умови для розвитку суспільних наук. З обов'язкового ужитку було вилючено праці Сталіна та «Короткий курс історії ВКП(б)», на деякий час було полегшено доступ до архівних матеріалів. Розширилася тематика досліджень. Побачили світ двотомні «Історія Української РСР» та «Історія української літератури», «Історія українського мистецтвознавства», «Словник української мови», «Українська Радянська Енциклопедія» в 17 томах. Завершено публікацію 26-томної «Історії міст і сіл Української РСР», у створенні якої взяли участь понад 100 тис. авторів. З 1957 р. почали виходити «Український історичний журнал», журнали «Економіка Радянської України», «Радянське право», «Народна творчість та етнографія». Були надруковані історичні праці М. Брайчевського

«Приєднання чи воз'єднання?», Ю. Бадзьо «Лист до російських та українських істориків» та ін.

Література

Лібералізація і десталінізація створили сприятливі умови для розвитку літератури. Значним досягненням української прози став цикл романів М. Стельмаха «Велика рідня», «Кров людська – не водиця», «Хліб і сіль». Особливу популярність у повоєнні роки здобула творчість О. Гончара, автора трилогії «Прапороносці». З романом «Вир» увійшов до класичної української літератури Григорій Тютюнник. Видатним явищем в українській літературі стала опублікована в 1956 р. кіноповість О. Довженка «Поема про море». Збагатили поезію і прозу твори А. Малишка, П. Загребельного, Ю. Смолича, Ю. Збанацького та ін.

Молода генерація українських літераторів – «шістдесятники» – виступали проти фальші, елейності у відбитті дійсності, відстоювали національно-культурне відродження України. Серед них були поети В. Симоненко, М. Руденко, Л. Костенко, В. Стус, І. Світличний, Д. Павличко, І. Драч, Є. Сверстюк, Б. Олійник, критик І. Дзюба, публіцист В. Чорновіл та ін. Ідеями самоствердження та героїки пройнята поезія Ліни Костенко, що засуджувала намагання позбутися національної самобутності.

Інтерес читачів викликали збірки її поезій «Проміння землі» (1957 р.), «Вітрила» (1958 р.), «Мандрівки серця» (1961 р.). Побачила світ перша збірка В. Симоненка «Тиша і грім» (1962 р.), що стала водночас його останньою прижиттєвою книгою. Позитивні відгуки в 1962 р. одержали перші збірки поезій І. Драча «Соняшник» та М. Вінграновського «Атомні прелюди». Хвилювали твори поета В. Стуса, глибоко патріотичні за своєю сутністю. Він спробував синтезувати національну тематику із загальнолюдськими цінностями, боровся за реалізацію людини, і лише через неї – нації і народу. До них приєдналася велика група творчої молоді, яка прагнула зламати літературні шаблони, знайти нові зображувальні форми, переступити через одновимірне, одноколірне, догматичне сприйняття світу. До цієї когорти належать поети В. Коротич, І. Калинець, прозаїки В. Шевчук, Є. Гуцало, Р. Іваничук, критики І. Світличний, Є. Сверстюк та ін. Великий резонанс у республіці викликала праця І. Дзюби

«Інтернаціоналізм чи русифікація?». На великому документальному матеріалі він обґрунтував важливість і місце національного питання в повоєнну добу, наголосив, що воно є водночас питанням і соціальним, і загальноісторичним.

Вже у 1962-63 рр. шістдесятників піддали критиці, твори багатьох із них перестали друкувати, але вони поширювалися шляхом самвидаву в середовищі національно свідомої інтелігенції.

Театр, кіно

Пожвавлення в національно-культурному житті активізувало інтерес суспільства до театрального мистецтва. В Україні в 1965 р. працювало 60 театрів, які протягом року відвідували близько 15,5 млн глядачів. Провідними були театри імені І. Франка в Києві, імені Т. Шевченка в Харкові, імені М. Заньковецької у Львові, імені Лесі Українки у Києві, Київський театр опери та балету. Значною подією в мистецькому житті республіки стало проведення в березні–травні 1958 р. фестивалю «Перша українська театральна весна», участь в якому взяли майже всі українські театри. Високу оцінку дістали спектаклі «Веселка» М. Зарудного Вінницького обласного музично-драматичного театру імені М. Садовського, «Мій друг» М. Погодіна Харківського академічного театру імені Т. Шевченка, опера «Лісова пісня» В. Кирейка Львівського театру опери та балету імені І. Франка. Ці спектаклі одержали дипломи лауреатів фестивалю.

У співдружності з театрами плідно працювали українські драматурги. Схвалення громадськості дістали вистави «Фауст і смерть» О. Левади, «Нащадки запорожців» О. Довженка, «Де твоє серце» та «Фараони» О. Коломійця, ін.

Хрущовська «відлига» дала можливість українським кіномитцям певною мірою відійти від ідеологічних штампів. На той час в Україні працювало три кіностудії: Київська, Одеська, Ялтинська. Новим явищем стали фільми Марлена Хуцієва та Ф. Миронера «Весна на Зарічній вулиці» (1956 р.), «Жага» Є. Ташкова (1959 р.), «Іванна» В. Івченко (1960 р.), «Сон» В. Денисенко (1964 р.).

Спадкоємці традицій О. Довженка в кінематографії – С. Параджанов, Л. Осика, Ю. Ілленко та ін. у середині 1960-х рр.

започаткували новий напрям, який отримав назву українського поетичного кіно. Естетична платформа поетичних фільмів ґрунтувалася на традиціях народної культури. Твори цього напрямку стали живим втіленням національної своєрідності кінематографу України.

Серед особливостей поетичного кіно – його тісний зв'язок із літературою, звертання до української класики. «Тіні забутих предків» (1964 р.) С. Параджанов створив за однойменною повістю М. Коцюбинського, «Камінний хрест» (1968 р.) Л. Осика – за В. Стефаником, «Вечір напередодні Івана Купала» Ю. Ілленко (1966 р.) зняв за М. Гоголем. До кінематографічного процесу долучилися інші письменники – автори сценаріїв І. Чендей, І. Драч, Д. Павличко, які збагатили твори новими засобами, творчо підійшли до прочитання прози, впровадили жанр притчі, внутрішній монолог поєднали з художністю й документалізмом.

В 1965 р. фільми «Тіні забутих предків» та «Білий птах з чорною ознакою» одержали призи на міжнародних фестивалях, що засвідчило високий професійний і мистецький рівень українського кінематографу.

**Музика,
образотворче
мистецтво,
архітектура**

Процес розвитку української музики другої половини 1950-60-х рр. характеризується удосконаленням усіх її жанрів, створенням нових образів. На початку 1960-х років Б. Лятошинський закінчив Третю симфонію, симфонічну баладу «Гражина» за повістю А. Міцкевича. Тепло зустріли слухачі Другу симфонію і сюїту «Король Лір» Г. Майбороди, ораторію «Жовтень» К. Данькевича, сюїту «Пам'яті Лесі Українки» та «Партизанські картини» А. Штогаренка, «Прикарпатську симфонію» С. Людкевича та ін.

В оперному мистецтві слід відзначити опери «Богдан Хмельницький» К. Данькевича (лібрето О. Корнійчука і В. Василевської), «Милана» Г. Майбороди (лібрето А. Турчинської), «Украдене щастя» Ю. Мейтуса, «Довбуш» С. Людкевича, оперу-інтерпретацію драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» В. Кирейка. Були поставлені балети «Маруся Богуславка» А. Свєчникова, «Ростислава» Г. Жуковського,

«Хустка Довбуша» А. Кос-Анатольського та ін. В Україні з'явилося блискуче сузір'я чудових оперних співаків і співачок: Д. Гнатюк, А. Солов'яненко, Є. Мірошніченко, А. Мокренко, Д. Петриненко. Музику до оперет писали О. Рябов, В. Рождественський, О. Сандлер, Я. Цегляр, А. Кос-Анатольський, С. Жданов, В. Лукашов.

Українська національна музика мала значні досягнення у пісенній творчості. Популярними стали «Пісня про рушник» на вірші А. Малишка, «Впали роси на покоси», «Два кольори» на слова Д. Павличка, «Марічка» М. Ткача, «Чорнобривці» М. Сингаївського, мелодії П. Майбороди, О. Білаша.

Принципи «шістдесятництва» знайшли своє виявлення у мистецькій творчості. Так, у 1965 р. талановита київська художниця Т. Яблонська створила картину «Травень». У цьому творі давня традиція українського народного живопису набувала своєрідної трансформації у професійне мистецтво, впроваджувалася образно-символічна система відображення світу. Тема героїзму, бойових та трудових подвигів в часи Другої світової війни знайшла своє втілення в картинах С. Бесєдіна «Визволення Києва», В. Костецького «Повернення».

Творчість художниць, що працювали в стилі примітивізму – К. Білокур, М. Примаченко, В. Павленко, А. Собачко-Шостак – являє собою справжню перлину українського народного мистецтва.

В архітектурі з'явилися перші прояви нової образності, поширилось використання індустріальних конструкцій та нових прогресивних будівельних матеріалів. Найбільш помітними спорудами цього часу стали Київський палац спорту (1960 р., архітектори М. Гречина, О. Заваров), відкриті у 1960 р. наземні станції Київського метрополітену «Хрещатик» (архітектори А. Добровольський, В. Єлізаров) та «Університет» (архітектори Г. Головка, М. Сиркін). В 1965 р. в Києві був зведений Палац дітей та юнацтва (архітектори А. Мілецький, Е. Більський).

Атмосфера другої половини 1950-х років привела до формування покоління «шестидесятників» - вчених, письменників, художників, які відзначалися непримиренністю до ідеологічного диктату, повагою до особистості, прихильністю до національних культурних цінностей, ідеалів свободи. По-різному

складалися їх стосунки з владою, але загалом творчість цього покоління визначила шляхи всього подальшого розвитку української культури.

4. Кризові явища в культурі 1970-80-х рр. Дисидентський рух в Україні та його вплив на розвиток культури

Ситуація у сфері культури різко змінилася з відставкою у 1964 р. М. Хрущова й приходом до влади в СРСР Л. Брежнєва. Почався поворот до неосталінізму, що супроводжувався репресіями, утисками та переслідуваннями багатьох видатних майстрів культури. Інтенсифікувався процес русифікації, обґрунтований теорією «зближення націй» і перетворення їх на нову спільність людей – радянський народ. Ідеологічний поворот супроводжувався посиленням цензури, «чистки» редакцій газет, журналів та видавництв, інститутів гуманітарного профілю АН УРСР. Хоча можна провести певні аналогії, цим заходам за масштабами та інтенсивністю все ж було далеко до сталінських репресій.

**Кризові явища
у культурі 1970-
80-х рр.**

Період загравань з інтелігенцією закінчився 1968 р., коли до радянського керівництва надійшов лист з України за підписами 139 осіб. В ньому відомі діячі науки та культури виступали проти необґрунтованих арештів інакодумців. Хоча лист мав цілком прорадянський зміст, реакція на нього виявилась неадекватно жорстокою. А після вторгнення військ РСРС в Чехословаччину для придушення процесів демократизації стало зрозуміло, що радянське керівництво остаточно перейшло на рейки неосталінізму.

У березні 1969 р. ЦК КПУ ухвалив постанову «Про підвищення відповідальності керівників органів преси, радіо, телебачення, кінематографії, установ культури і мистецтва за ідейно-політичний рівень матеріалів, що друкуються, та репертуар». Вона встановлювала персональну відповідальність керівників за ідейно-політичний зміст діяльності, зобов'язувала їх виступати проти будь-яких проявів «українського буржуазного націоналізму». З цього часу ідеологічний контроль за діяльністю

інтелігенції став майже тотальним. Ситуація ще більш загострилась, коли у 1972 керівником республіки став В. Щербицький.

Передова частина української інтелігенції продовжувала чинити опір пануючій радянській ідеології. Термін «дисидент» вживався для визначення інакодумців, які відкрито висловлювали свої погляди, що не збігалися з офіційною політикою. Хоча головними центрами дисидентства були Київ і Львів, прояви цього руху спостерігалися у Дніпропетровську, Луцьку, Івано-Франківську, Одесі, Тернополі й інших містах.

У Львові в 1970 р. почав виходити «самвидавчий» журнал «Український вісник», який публікував заборонені твори, подавав інформацію про події суспільно-політичного життя, що замовчувались офіційною пресою. Головним редактором його був В. Чорновіл, йому допомагали Я. Кендзьор, М. Косів, О. Антонов та ін. Протягом 1970-72 рр. вийшло шість номерів журналу. Поява часопису була важливою подією в дисидентському русі; вона сприяла його організаційній консолідації. У самвидаві циркулювали десятки невеликих політико-публіцистичних розвідок, листів протесту, літературно-художніх творів. Самвидав виконував функцію не тільки паралельного духовного простору, він одночасно став організаційною інфраструктурою дисидентського руху.

У січні 1972 р. було заарештовано близько двох десятків найактивніших дисидентів: В. Чорновола, І. Світличного, Є. Сверстюка, І. Геля та ін. Навесні цього ж року в слідчих ізоляторах перебувало вже більше 120 осіб, яких звинувачували за політичними статтями. Арешти супроводжувались обшуками, переслідуваннями родин та друзів інакодумців. У результаті цього погрому майже повністю був паралізований самвидав, більшість активних дисидентів опинилась у таборах для політичних в'язнів.

Паралельно розгорнулася шалена ідеологічна боротьба з «українським буржуазним націоналізмом». Звертатися до національної тематики стало небезпечно, з видавничих планів початку 1970-х років було вилучено 157 назв книжок, де знаходився хоча б натяк на відхилення від ідеології «дружби народів» та благотворного впливу російського народу на інші народи СРСР.

У 1975 р. в Гельсинкі, на Нараді з питань безпеки і співпраці в Європі, СРСР зобов'язався дотримуватися гуманітарних статей підсумкового акта наради, які, зокрема, передбачали неприпустимість переслідування громадян за їх переконання. У листопаді 1976 р. в Україні утворилася громадська група сприяння виконанню гельсинських угод (УГТ). До неї увійшли відомий письменник М. Руденко (керівник групи), письменник-фантаст О. Бердник, правозахисники та колишні політичні в'язні О. Мешко, Л. Лук'яненко, І. Кандиба та ін. Це була перша в республіці позаофіційна група, яка прагнула діяти тільки легально і підкреслювала, що не становить політичних цілей. Своїм завданням члени групи вважали інформування урядів країн – учасниць Гельсинської наради про дотримання урядом СРСР і відповідними республіканськими структурами обіцянок у галузі прав людини. Попри те, що УГТ діяла в рамках радянської конституції, її учасники стали жертвами політичних переслідувань. Протягом 1977-85 рр. 23 з 37 членів групи були засуджені за сфальсифікованими звинуваченнями, троє – В. Стус, О. Тихий, Ю. Литвин – загинули в таборах.

Ідеологізувалися всі види мистецтва. Через неможливість працювати в умовах партійного диктату покінчили життя самогубством Г. Тютюнник (1980 р.) та В. Близнець (1981 р.). Із спілки письменників України під час чистки було виключено І. Дзюбу, Б. Чичибабіна, вислано за кордон В. Некрасова. По-варварськи було знищено шестиметровий вітраж роботи А. Горської, Л. Семикіної, О. Заливахи у Київському університеті. А. Горська загинула за невідомих обставин. Твори «Козацького циклу» художниці-кераміста Г. Севрук були заборонені, а її виключили із Спілки художників України.

З 1966 р. почалося впровадження загальнообов'язкової середньої освіти. Одночасно посилилась централізація управління освітою, в 1969 р. було створено Міністерство освіти СРСР, на яке було покладено основні функції Міністерства освіти УРСР, суттєво урізавши його автономію. Політизувався навчально-виховний процес, посилилась русифікація. Були прийняті спеціальні постанови уряду СРСР (1978 та 1983 рр.), за якими вчителям російської мови в Україні встановлювались 15 % надбавки до ставок; класи, у яких було понад 25 дітей, на уроках

російської мови поділялися на групи. Вивчення російської мови стало обов'язковим, а українська вивчалася за бажанням.

Треба відзначити успіхи у розвитку позашкільної освіти. Розширилась мережа дитячих закладів: створювались нові палаци і будинки піонерів та школярів, станції і клуби юних техніків та юних натуралістів, дитячі залізниці, флотилії, музичні школи, екскурсійно-туристські станції та ін. Багато уваги приділялось також різним формам відпочинку та оздоровленню дітей і підлітків - у позаміських, міських, шкільних і колгоспних піонерських таборах.

У 1984 р. була здійснена спроба реформувати освіту: було запроваджене навчання з шести років, 8-річні школи були реорганізовані у 9-річні, середні в 11-річні. Характерними рисами освіти в Україні були уніфікація, ідеологізація, жорсткий партійний контроль, заорганізованість навчально-виховного процесу, ігнорування національного фактору. Хоча кількісні показники у 1970-80-ті рр. засвідчували прогрес, проте рівень освіченості випускників, зокрема учнів сільських шкіл, почав знижуватись.

Важливу роль у підготовці кваліфікованих кадрів робітників почали відігравати заклади професійно-технічного навчання. Для молоді, що закінчила восьмирічну школу, було створено професійно-технічні училища, навчання в яких, як і раніше, залишалось безоплатним, а учні перебували на утриманні держави. Кращим випускникам середніх шкіл та профтехучилищ надавалися пільги при вступі до вишів і технікумів.

Основна увага вищої школи України була сконцентрована на підготовці фахівців з нової техніки, зокрема інженерів з автоматизації виробничих процесів, хімічного машинобудування, технології пластмас, штучного волокна. Було розпочато підготовку інженерів з таких спеціальностей, як обслуговування електровакуумних машин, оптичних приладів, проектування й експлуатації атомних і енергетичних установок, електричних систем, напівпровідникових матеріалів, з теплофізики, кібернетики, технологій полімерних матеріалів тощо.

Базовим центром наукових досліджень лишалась республіканська Академія наук, яка складалася з трьох секцій, що

об'єднували дев'ять відділів (згодом – відділення). У наступні роки було створено ще три відділення. Провідні напрямки досліджень визначалися секціями наук: фізико-технічних і математичних, хіміко-технологічних та біологічних, а також суспільних. З метою піднесення рівня регіональної науки в 1970-80-ті рр. було створено шість наукових центрів: Дніпропетровський, Донецький, Західний (Львів), Харківський, Південний (Одеса) та Північно-Західний. В установах Академії наук збільшувалася чисельність науковців. Якщо в 1960 р. їх налічувалося 3,6 тис. осіб, то в 1985 р. – 15,3 тис. осіб. Кількість працівників з науковими ступенями збільшилася у 5,5 разу.

Значний імпульс у своєму розвитку дістала атомна енергетика, науки про Землю. Зусиллями вчених у складі АН УРСР створено найбільший у світі центр наукових досліджень у галузі зварювання металів, зварних конструкцій і нових методів добування високоякісних металів та сплавів. Всесвітньо відомим став Інститут електрозварювання ім. Є. Патона, що перетворився на науково-виробниче об'єднання, куди входили науково-дослідний інститут, конструкторське бюро, два дослідних заводи. Тут було запатентовано понад 400 винаходів, розроблені методи зварювання і різання електронним променем, лазерної обробки. При створенні англо-французького літака «Конкорд» була використана патонівська технологія виплавки сталі особливо високої якості. Київським Інститутом надтвердих матеріалів були розроблені карбоніт, кіборит. Їх виготовлення було налагоджене на Львівському заводі штучних алмазів. У Києві 1973 р. була видана українською мовою перша в світі «Енциклопедія кібернетики».

Прискоренню впровадження у виробництво результатів фундаментальних досліджень сприяло створення науково-технічних комплексів: «Інститут проблем матеріалознавства», «Інститут кібернетики ім. В. Глушкова», «Інститут надтвердих матеріалів» та ін. Протягом 1970-85 рр. понад 13 тис. наукових розробок учених Академії наук УРСР було впроваджено у виробництво. З початком космічної ери кращі машинобудівні підприємства стали частиною ракетно-космічного комплексу. Великий внесок у фундаментальні і прикладні науки внесли математик М. Боголюбов, кібернетик В. Глушков, конструктори

космічних апаратів С. Корольов, М. Янгель, генетик І. Шмальгаузен, офтальмолог В. Філатов, кардіолог М. Амосов, нейрохірург М. Бурденко та ін.

Науковими колективами було видано низку фундаментальних праць з історії України, держави і права, археології, філософії, літератури і мистецтва, які, втім, не дістали однозначної оцінки наукової громадськості. Серед них «Археологія Української РСР», «Історія українського мистецтва», «Історія української літератури», «Словник української мови», «Українсько-російський словник».

Однак збереження адміністративного управління, системи оцінки за кількістю виробленої продукції (т. зв. «валу») приводило до незацікавленості підприємств у технічному оновленні. Тому часто винаходи, зроблені в нашій країні, набували широкого застосування лише за кордоном. Один з характерних прикладів – технологія безперервної розливки сталі в металургії. До середини 1980-х років частка такої технології в Україні складала близько 10 %, в той час як Японія, Франція, Німеччина перейшли на неї майже повністю. Виключення становив військово-промисловий комплекс, де концентрувалися кращі наукові сили, величезні кошти, передові технології. Обмеженим був доступ до інформації із зарубіжних країн. Науково-технічне відставання України, як і в цілому СРСР, з середини 1970-х рр. перетворилося на стадіальне, оскільки у розвиткові передових країн, передусім США, почалася нова ера, для визначення якої використовують різні терміни – постіндустріальна, інформаційна комп'ютерна.

Література

Найбільш повно характерні риси епохи відобразила література. У прозі стали утверджуватися аналітичність, проблемність, відхід від описовості, звернення до тонких почуттів. Насамперед це стосується творчості О. Гончара, П. Загребельного, Ю. Збанацького, В. Козаченка.

У 1970-80-ті рр. українська література поповнюється творами одного з натхненників шістдесятництва, відомого письменника О. Гончара «Циклон», «Твоя зоря», «Берег любові», «Чорний яр»; романами і повістями М. Стельмаха «Чотири броди», «Дума про тебе»; П. Загребельного «Розгін», «Роксолана»; В. Дрозда «Катастрофа», В. Земляка «Лебедина згря». Інтерес

громадськості викликала творчість романістів історичного спрямування Р. Іваничука, Ю. Мушкетика, Р. Федоріва, Р. Іванченко.

Попри переслідування і заборони українські письменники продовжували звертатися до історичної тематики. Справі СБУ було присвячено лірико-публіцистичне дослідження Г. Снегірєва «Набої для розстрілу (Ненько моя, ненько)» (1972 р.), яка вийшла за кордоном, а в Україні була надрукована тільки у 1990 р. Роман у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко, виданий 1979 р., в яскравих образах змальовував епоху Б. Хмельницького. Сюжет побудовано навколо легенди про українську пісню Марусю Чурай.

Склалася школа українського літературного перекладу, яка має високий міжнародний авторитет. Гумористичний жанр у 1960-80-х рр. був представлений творчістю П. Глазового, С. Олійника, А. Сиви. Наклад популярного сатиричного журналу «Перець» нараховував більше 3 млн екземплярів щомісяця.

Українські читачі, як і раніше, були відлучені від творчості письменників, які емігрували з України і продовжували писати за кордоном. Зокрема, романи І. Багряного «Тигролови», «Сад Гетсиманський», «Людина біжить над проваллям» його повісті, поеми, публіцистика тільки в наші дні стали надбанням читача, були оцінені критиками як серйозний внесок в українську культуру.

В 1970-80 рр. зменшилась кількість літератури, що видавалась українською мовою. Несправедливій жорсткій критиці був підданий класик української літератури О. Гончар за роман «Собор» (1968 р.). Твір, присвячений темі збереження національної духовної спадщини, було вилучено з літературного процесу на два десятиліття. Підставою стала правдива картина культурного зубожіння й деформацій духовного життя за радянської доби. Автор змалював картину варварського ставлення до культури та природного середовища в сучасній йому Україні, засилля бездумного кар'єризму та волюнтаризму.

Твори В. Стуса сповнені проникливою лірикою та усвідомленням необхідності внутрішньої свободи людини, побачили світ у самвидав'ї або за кордоном, в Україні ж вони були

опубліковані тільки після його смерті в таборі для політв'язнів на Уралі в 1985 р.

Театр, кіно

1970-80-ті рр. позначились політикою заборон і обмежень, заідеологізованістю театального мистецтва. Посилився контроль за репертуарною політикою, перевага надавалась виробничій тематиці, яка хвилею прокотилась по всіх театрах Союзу. Обов'язковим став позитивний герой, який згодом перетворився на заялений штамп.

Попри це, театри шукали можливості торувати свій шлях у розмаїтому мистецькому житті. На українській сцені плідно працювали режисери С. Сміян, А. Скибенко, О. Король, В. Афанасьєв, О. Беляцький, І. Равицький, В. Загоруйко, В. Козьменко-Делінде, М. Шейко. Високохудожні образи на драматичній та оперній сцені створювали актори Н. Ужвій, В. Дальський, В. Добровольський, О. Кусенко, А. Роговцева, Д. Гнатюк, А. Солов'яненко, А. Мокренко, М. Кондратюк, Є. Мірошниченко. Їх творчість та непересічний талант були високо оцінені не лише в Україні, а й на сценах інших держав, де вони з успіхом гастролували.

Через великі перепони прокладали шлях нові напрямки в кіномистецтві. Кіно перебувало під особливою увагою, оскільки йому відводилось провідне місце в ідеологічній роботі. У 1960–80-ті рр. здійснено низку організаційних заходів, спрямованих на піднесення рівня роботи всіх кіностудій республіки – Київської ім. О. Довженка, Ялтинської, Одеської, студії хронікально-документальних та науково-популярних фільмів.

В цей період в українському кінематографі виникла мистецька течія, яку польській кінокритик Я. Газда назвав «українське поетичне кіно». Початок її було покладено фільмом С. Параджанова «Тіні забутих предків» (1964 р.). На противагу канонічному радянському реалістичному кіно на перший план виходила візуальна виразність, сюрреалістичні та етнографічні національні мотиви. Ця течія залишила по собі ряд новаторських фільмів і спровокувала новий наступ радянської ідеологічної машини на українське кіно зокрема і національну культуру взагалі.

Розквіт українського поетичного кіно припав на 1960-70-ті рр. До його золотої скарбниці належать «Камінний хрест»

(1968 р.) та «Захар Беркут» (1971 р.) Л. Осики, «Криниця для спраглих» (1965 р.), «Вечір на Івана Купала» (1968 р.) та «Білий птах з чорною ознакою» (1971 р.) Ю. Ілленка, «Совість» (1968 р.) В. Денисенка, «Комісари» (1968 р.) та «Іду до тебе» (1971 р.) М. Мащенко, «Пропала грамота» (1972 р.) Б. Івченка, «Відкрий себе» (1972 р.) Р. Сергієнко. Суттєві елементи цієї течії простежуються в стрічках «Вавилон ХХ » (1979 р.) І. Миколайчука та «Лебедине озеро. Зона» (1989 р.) Ю. Ілленка.

Визначним явищем українського кіно стала творчість О. Фіалка («Повернення Батерфляй» 1982 р.), Б. Савченка («Меланхолійний вальс» 1990 р.), К. Муратової («Короткі зустрічі» 1967 р., «Довгі проводи» 1971 р.), Л. Бикова («В бій ідуть лише «старі»» 1973 р., «Ати-бати, йшли солдати» 1977 р.), В. Іванова («За двома зайцями» 1961 р.).

Фільми, що не вкладались в ідеологічні рамки, не допускались у прокат, репертуар кінотеатрів був на 99 % російськомовним. Зняті українською фільми переозвучувалися російською, як, зокрема, сталося із комедією В. Іванова.

Музика

Плідною була творчість композиторів старшого покоління, її збагачувала авангардна музика композиторів-шістдесятників Л. Грабовського, В. Годзяцького, В. Сильвестрова, В. Загоруєва. Розвиток української музики характеризувався збагаченням усіх її жанрів, зокрема великої музичної форми. Увагу глядачів привернули опери «Арсенал», «Тарас Шевченко» Г. Майбороди, «Назар Стодоля» К. Домінчина, «Украдене щастя» Ю. Мейтуса, балети «Чорне золото» В. Гомоляки, «Тіні забутих предків» В. Кирейка та ін.

Свідченням успішного розвитку української музики стали симфонічні твори. Композитори відображали в них актуальні проблеми сучасності, демократизували музичну мову творів. Громадськість зустріла їх схвально. Це Друга симфонія Б. Яровинського, цикл «Батьківщина» М. Дремлюги, сюїта «Король Лір» Г. Майбороди, симфонічні композиції Л. Колодуба, В. Губаренка, Я. Лапинського.

Світове визнання отримала національна школа вокального мистецтва. Далеко за межами України були відомі імена артистів

оперної сцени – А. Солов'яненко, Д. Гнатюка, Б. Руденко, Є. Мірошніченко.

Яскравим національним колоритом відрізнялися виступи українського народного хору ім. Г. Верьовки, капели «Думка» і «Трембіта», капели бандуристів України, Черкаського народного хору, Гуцульського та Буковинського ансамблів пісні й танцю тощо.

Оригінальним мистецьким явищем була авторська пісня. У розвиток цього жанру неоціненний внесок зробив видатний композитор В. Івасюк. Його пісні «Я піду в далекі гори» (1968 р.), «Червона рута» (1969 р.), «Водограй» (1969 р.) були популярні в Україні та за її межами. Українську пісню популяризували В. Зінкевич, Н. Яремчук. Справжнім хітом стала пісня «Рідний край» М. Мозгового, яку у 1979 р. виконала С. Ротару.

**Архітектура та
образотворче
мистецтво**

Першочерговим завданням у цей період стало зведення житла, потреба в якому була дуже гострою. Були розроблені типові проекти, за якими здійснювалася забудова міст і сіл. З одного боку, це було позитивним явищем, оскільки люди одержували житло, а з іншого - негативно позначилося на художній виразності архітектурних споруд. Масова житлова забудова 1960-70-х рр. задовольняла потребу в житлі, однак внаслідок ігнорування принципу неповторності було втрачено національну своєрідність архітектури. За даними дослідників, 90 % житлових і 80 % культурно-побутових споруд у містах і селищах зводилися за типовими проектами.

Серед громадських споруд 1970-х років художньо вирізняються Палац культури «Україна» (1970 р., архітектор Є. Маринченко та ін.) та Будинки інституту технічної інформації (1971 р., архітектори Л. Новиков, Ю. Броєв) у Києві.

У 1970-х роках архітектурними заповідниками стали міста Львів, Луцьк, Кам'янець-Подільський, Новгород-Сіверський, Переяслав-Хмельницький. Були створені музеї народної архітектури і побуту. Нині їх в Україні п'ять – у Києві, Львові, Ужгороді, Переяславі-Хмельницькому, Чернівцях.

В образотворчому мистецтві Т. Яблонська та В. Зарецький працювали в стилі українського народного живопису, поклавши початок фольклорному напрямку, що зберігся та продовжував

розвиватися в наступні десятиріччя. Високу оцінку дістали картини «Партизани» В. Чеканюка, пейзажі А. Пламеницького, «Урожай» А. Сафаргаліна, «Вистояли», «Чорноморці» В. Пузиркова, «Неходженими стежками» О. Хмельницького, графічні аркуші Г. Якутовича, О. Пашенка, В. Мироненка, А. Базилевича, І. Селіванова. Продовжували працювати видатні художники О. Шовкуненко, М. Дерегус, В. Касьян.

Дедалі більшого розвитку в Україні набувало декоративно-ужиткове мистецтво. У 1971 р. було організовано низку виробничо-художніх об'єднань з численними філіями в основних осередках народного мистецтва, системою надомної праці, організованого постачання і збуту продукції: «Вінничанка», київське ім. Т. Шевченка, харківське «Україна», полтавське «Полтавчанка», косівське «Гуцульщина», львівське ім. Лесі Українки та ін. Хоча народні майстри створювали високохудожні твори, що увібрали в себе традиції національного мистецтва, масова продукція все ж переважала.

Таким чином, при значних досягненнях України до середини 1980-х років в культурі, як і в інших сферах життя, стала очевидною глибока системна криза.

5 Культура УРСР у 1985 -1991 роках

В 1985 р. на посаду Генерального секретаря ЦК КПРС було обрано М. Горбачова, розпочався період реформ в економіці, політиці, соціальному та культурному житті. Новий курс «перебудови» передбачав демократизацію суспільного життя, розширення гласності. Втім в Україні продовжувалася політика попередніх років правління за моделлю Л. Брежнєва і М. Суслова, яка передбачала денаціоналізацію й духовне спустошення. Цю політику підтримував перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький.

В Україні активно поширювалася русифікація, катастрофічно зменшувалася кількість шкіл з українською мовою навчання, у вишах українською мовою читалося близько 5 % лекцій. На 1988-89 навчальний рік не залишилося жодної української школи в Донецьку, Чернігові, Харкові, Луганську, Одесі, Миколаєві. Українські театри перейшли на так званий двомовний режим. Українська мова витіснялася з усіх сфер суспільного життя.

**Аварія на ЧАЕС як
поштовх до
початку змін**

Розбудив Україну Чорнобиль. Усе, що робилося в дні після аварії 26 квітня 1986 р. на ЧАЕС керівництвом центральних органів СРСР і України, було злочином проти людства взагалі та українського народу зокрема. Першими, хто подав голос на захист збереження української культури, навколишнього середовища, відродження правдивої історії України, були письменники. Широкий резонанс у суспільстві мали виступи О. Гончара, І. Дзюби, І. Драча, В. Дрозда, В. Яворівського, Ю. Щербака, Б. Олійника і багатьох інших. Ґрунтовний аналіз занепаду української культури зробив О. Гончар на Всесоюзній творчій конференції у Ленінграді 1 жовтня 1987 р.

Представники української інтелігенції, невдоволені повільними темпами змін, почали створювати «неформальні» об'єднання і групи. У 1989 р. з'явилась перша масова політична організація, опозиційна до КПУ - Народний рух України за перебудову. Почали створюватись перші політичні партії, ще нечисельні та маловпливові, але на початок 1991 р. їх було вже близько 20, що свідчило про демократизацію суспільства. Почала оприлюднюватися інформація про маловідомі сторінки української історії ХХ ст.: про Українську Народну Республіку, Центральну Раду, голодомор 1933 р., сталінські репресії, ОУН-УПА. Розгорнулася дискусія щодо правомірності національної символіки. Почався масовий вихід з КПРС.

**Відродження
мови та
історичної пам'яті**

У червні 1986 р. на ІХ з'їзді письменників України представники української інтелігенції виступили проти політики русифікації. В лютому 1989 р. було засноване Товариство української мови ім. Т. Шевченка, метою якого стало сприяння утвердженню української мови у всіх сферах суспільного життя, її всебічному розвитку, охорона чистоти і самобутності мови. В жовтні 1989 р., після перших демократичних виборів до Верховної Ради УРСР, нею з величезними ускладненнями було прийнято Закон УРСР «Про мови в Українській РСР», спрямований на захист національної мови, забезпечення її всебічного розвитку і функціонування в усіх сферах суспільного життя. Відповідно до

Закону українську мову в республіці проголошено державною. При цьому реалізація Закону наштовхнулася на труднощі, пов'язані з небажанням змінювати мову ділового спілкування більшістю установ. Українська мова по інерції сприймалася як провінційна та непрестижна.

В роки перебудови в Україні почали друкуватися заборонені раніше твори В. Винниченка, М. Грушевського, М. Зерова, М. Хвильового, інших репресованих поетів і письменників, представників української діаспори. Було багато зроблено для відродження історичної пам'яті, повернення культурної спадщини. Окремими виданнями побачили світ праці М. Костомарова, Д. Яворницького, Л. Єфименко, І. Крип'якевича, Д. Дорошенка, Д. Донцова та ін. Вийшов збірник пісень українських січових стрільців, матеріали до історії визвольних змагань 1920-50-х рр. Видано багато мемуарної літератури. На екрани вийшли раніше заборонені фільми С. Параджанова, Ю. Ілленка, К. Муратової.

Роль авангарду в ліквідації «білих плям історії» відіграла Спілка письменників України та її центральний орган - газета «Літературна Україна». Провідні позиції зайняла публіцистика: широкий резонанс мали виступи О. Гончара, Б. Олійника, В. Яворівського.

Поступово змінилися акценти в питаннях віровизнання, проголошено забезпечення права свободи совісті. Почалася відбудова багатьох запустілих, використовуваних як господарські споруди і просто недоруйнованих упродовж 1920-80-х рр. церковних приміщень, легалізували свою діяльність українські греко-католики, відновився рух серед православних щодо відновлення незалежності української православної церкви від Московського патріархату.

У галузі освіти було взято курс на її гуманізацію, засвоєння учнями й студентами загальнолюдських цінностей. Проте фінансування цієї сфери було недостатнім.

Суттєві зрушення відбулися в історичній науці. По-новому було розглянуто і досліджено події Визвольної війни українського народу середини XVII ст., діяльність І. Мазепи, С. Петлюри та інших видатних громадсько-політичних діячів України.

Продовжувала зростати кількість науковців. Їх кількість досягла у 1989 р. 220 тис. осіб (із них 6,8 тис. доктори наук і 73,7 тис. – кандидати наук). Перевага надавалася прикладним дослідженням за рахунок фундаментальних. При цьому понад 90 % технологічних розробок не впроваджувались у виробництво.

**Значні події
культурного
життя**

Значною подією цього періоду було проведення у вересні 1986 р. у Львові Міжнародного симпозіуму «І.Франко і світова культура», присвяченого 130-й річниці від дня народження письменника. У ньому взяли участь провідні славісти, письменники і перекладачі з країн Західної Європи і США. В грудні цього ж року на Львівщині відзначалися 175-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича і 150-річчя виходу в світ альманаху «Русалка Дністрова». На батьківщині письменника в с. Підлісся Золочівського району відкрито літературно-меморіальний музей.

У 1987 р. з ініціативи ЮНЕСКО в усьому світі відзначили сторічний ювілей від дня народження визначного українського режисера Леся Курбаса. До цієї дати в с. Скала на Тернопільщині, де Курбас провів дитячі роки, було відкрито музей, організовано наукові конференції у Львові, Тернополі, Харкові, Одесі, відкрито меморіальні дошки у Львові і Києві.

У червні 1989 р. під Неаполем за участю провідних українських вчених з діаспори та України, відомих славістів Європи було засновано міжнародну асоціацію українців (МАУ), президентом якої став відомий літературний критик І. Дзюба. А через кілька днів у Львові відновило свою діяльність Наукове товариство ім. Т. Шевченка.

Знаменною подією загальнокультурного значення стало видання з весни 1990 р. журналу «Кур'єр ЮНЕСКО» українською мовою.

Значною подією в культурному житті України стало проведення Першого фестивалю «Червона рута» (Чернівці, 1989 р.), який відбив зацікавленість значної частини української молоді в процесах відродження і самобутнього розвитку української популярної музики. Того ж року відбувся перший в Україні концерт пам'яті В. Івасюка.

Політика перебудови, гласності і демократизації, започаткована М. Горбачовим, мала свої наслідки й для культурного життя. Почалося нове національне відродження України, нерозривно пов'язане з ідеєю здобуття державної незалежності.

Висновки

Україна в Другій світовій війни зазнала великих втрат. На фронтах і на окупованій території загинуло близько 18 % населення республіки. Вогняний вал війни двічі прокотився Україною – спочатку на схід, потім на захід, внаслідок чого республіка втратила майже 70 % промислового та сільськогосподарського потенціалу. Відродження культурного життя в Україні у повоєнні роки було пов'язане з великими труднощами. В умовах повоєнної відбудови коштів на соціально-культурну сферу катастрофічно бракувало. Війна продовжила процес деформування духовного життя в Україні, послабила гуманістичні ідеали, посилила жорстокість, завдала непоправної шкоди не тільки матеріальній базі культури, але й забрала життя тисяч учителів, культурно-освітніх працівників, діячів науки, літератури і мистецтва. Вкрай негативний вплив на духовність суспільства справляв і тоталітарний режим, культ особи Сталіна. Продовжувалися репресії, які сіяли жах у народі та формували рабську психологію.

Після смерті Сталіна почалось загальне послаблення жорстокого контролю над усіма сферами життя суспільства. Процес десталінізації був складним і суперечливим, але в цілому сприяв громадському, національному і культурному відродженню України. Після звільнення М. Хрущова на зміну періоду «відлиги» прийшла реакція, почались переслідування діячів культури.

На зламі 1960-70-х рр. в умовах застою, який почав визначати характер суспільного життя, утвердилось зневажливе, нігілістичне ставлення до історії, літератури, мистецтва. Це виявилось у звуженні сфери функціонування української мови, забороні деяких художніх творів, пов'язаних із сторінками боротьби за національну гідність, переслідуванні діячів культури.

Таким чином, історія українського народу, його культура у період з 1940 до 1990 рр. була надзвичайно складною і часом трагічною, з величезними негативними наслідками Чорнобильської катастрофи для майбутніх поколінь. І великі здобутки, і прорахунки треба знати й пам'ятати. Слушними в цьому сенсі є слова Пантелеймона Куліша: «Історію неможливо змінити. Треба тільки мати відвагу знати її правду. Лише тоді можна змінити нинішню жорстоку реальність». Культура з'єднує покоління і спрямована в майбутнє. Українська культура накопичила великі цінності, завдання нинішніх поколінь зберегти і примножити їх.

Питання для самоконтролю

1 Яким було культурне життя України під час Другої Світової війни?

2 Яку роль відіграли радіо і преса в мобілізації народу на боротьбу з гітлерівцями?

3 Яким був внесок діячів української культури у перемогу над фашизмом?

4 Який внесок у розгром фашистів зробили працівники театру і кіно?

5 У чому полягають основні тенденції розвитку вітчизняної культури у повоєнний період?

6 Якими були проблеми і здобутки в розвитку української культури у другій половині 1940 – першій половині 1950-х років?

7 Як розвивалися вища та середня спеціальна освіта й наука у повоєнні роки?

8 Назвіть характерні особливості відродження і діяльності театрів у повоєнні роки.

9 Які характерні риси були притаманні розвиткові музичного та образотворчого мистецтва у повоєнні роки?

10 Назвіть основні тенденції розвитку української культури у часи хрущовської «відлиги».

11 Охарактеризуйте процеси русифікації в 1950-1980-х роках як загальнокультурний феномен.

12 Охарактеризуйте культурне явище «шістдесятництва». Назвіть найвідоміших його представників.

13 Поясніть значення терміна «дисидент». Назвіть центри дисидентського руху в Україні.

14 Яким був розвиток освіти та науки в Україні під час десталінізації?

15 Якими були досягнення в розвитку освіти і науки в Україні в 1950- 80-ті рр.?

16 Які процеси відбувалися в літературному житті України в 1960-80-х рр.?

17 Охарактеризуйте досягнення та проблеми розвитку науки у 1960-80-х рр.

18 В чому полягали особливості розвитку української культури у період «перебудови» в СРСР (квітень 1985 – серпень 1991 рр.)?

19 Дайте характеристику розвитку кіномистецтва України у 1970-80-ті рр.

20 Коли був прийнятий «Закон про мови в Українській РСР», який його зміст? Як здійснювалося його запровадження?

21 В чому полягала суперечливість розвитку української культури у 1965-85 рр.?

22 У чому полягають причини системної кризи у галузі культурного життя УРСР в останні десятиліття існування радянської влади?

Список літератури

1 Абрамович С. Д. Світова та українська культура: навч. посібник. Львів : Світ, 2004. 343 с.

2 Афанасьєв В. А. Українське радянське мистецтво 1960-1980 років. Київ, 1984.

3 Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. Київ, 2002.

4 Висоцький О. Ю. Історія української культури : навч. посібник. Дніпропетровськ : НМетАУ, 2009. 130 с

5 Греченко В. А. Історія світової та української культури : підруч. для вищ. навч. закл. Київ : Літера ЛТД, 2010. 480 с.

6 Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ : Видавничий дім «КМ Academia», 1998. 276 с.

7 Історія української культури: практикум для студентів усіх галузей знань і напрямів / уклад.: І. В. Бурлакова, В. Й., Разіцький, В. В. Телеуця. Київ : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2013. 60 с.

8 Історія української культури: конспект лекцій / укладач Н. В. Лобко. Суми : Сумський державний університет, 2012. 152 с.

9 Історія української культури : методичні рекомендації до вивчення курсу для студентів усіх спеціальностей та форм навчання / уклад. В. Ф. Панібудьласка, Є. В. Перегуда, А. В. Тороп та ін.; за ред. Є. В. Перегуди. Київ : КНУБА, 2010. 60 с.

10 Історія української культури : курс лекцій / під заг. ред. С. О. Костилюєвої. Київ : ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2010. 334 с.

11 Історія української культури : навч. посібник / уклад. Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, А. В. Тороп, В. П. Макогон, П. О. Дьомкін, В. Ф. Деревінський, С. В. Савойська, С. В. Стеценко, В. В. Бабич, Т. В. Шевельова, П. П. Оксюковський. за ред. Є. В. Перегуди. Київ : КНУБА, 2010. 149 с.

12 Історія українського мистецтва : у 5-и т. / НАН України. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського; голов. ред. Г. Скрипник, наук. ред. Т. Кара-Васильєва. Київ, 2007. Т. 5 : Мистецтво ХХ століття. 1048 с.

13 Кордон М.В. Українська і зарубіжна культура : курс лекцій. Київ : ЦУЛ, 2003. 508 с.

14 Крвавич Д. П., Овсійчук В. А., Черепанова С. О. Українське мистецтво : навч. посібник. Львів : Світ, 2005. 268 с.

15 Передерій І. Г., Тєвікова О. В., Нарадько А. В. Історія української культури : навч. посібник для студ. усіх напрямів підготовки денної та заочної форм навчання; за ред. І. Г. Передерій. Полтава : ПолтНТУ, 2015. 274 с.

16 Українська та зарубіжна культура : навч.-метод. посібник для самот. вивчення дисципліни / Р. М. Вечірко та ін. Київ : КНЕУ, 2003.

17 Шевчук В. О. Українська культура: загальні питання: культурологічно-стилістичні епохи. Освіта. Національна ідея. Київ : Товариство «Знання» України, 2007. 227 с.

18 Шейко В. М., Тишевська Л. Г. Історія української культури : навч. посібник ; наук. ред. В. М. Шейко. Київ : Кондор, 2010. 264 с.

